

ERŐVONALAK CSETE GYÖRGY ÉPÍTÉSZETÉBEN

- az orfűi Forrásháztól Debrecen-Tégláskert református templomáig -

A fényképezés a pillanat művészete. E fennkölt közhely valódi tartalmát bárki megérezheti megfelelő gép és kellő érdeklődés birtokában. Magam is eljátszadoztam a mozgás idő nélküli megjelenítésével, és saját tapasztalataim leptek meg: a kimerevített pillanat mennyi mindent elárul a mozgásról, a környezetünket működtető erőkről, amelyet a mozgókép gyorsasága és látványossága elfed előlünk. Gondoljunk csak egy jól sikerült sportfelvételtre, amelyen a játékos legapróbb izma is látványosan kirajzolódik. Pillanatról pillanatra változik az erőfeszítés állapota, s ezért folyamatában, gyors mozgás közben tudatunk nem képes mindezt rögzíteni. De nézzük csak meg az antik görög szobrokat, vagy Michelangelo műveit. Duzzadó izmok a test egészén! Fényképezés nélkül is ismerték és ábrázolták a szervezetben működő erők rendszerét. Nem új felfedezésről beszélek, hiszen ez jól ismert értéke a fényképezés művészetének. Más azonban, ha magunk állítjuk meg az időt, s nem mások szembesítenek vele.

Ugyancsak nem újdonság a víztükörbe becsapódó csepp tanulmányozása. Jó ujjgyakorlat ez a tanuló fényképész számára, aki boldog lehet egy jól sikerült felvétellel, mondván, jól eltalálta a kellően rövid időt, fénybeállítást, s a loccsanás pillanatát is kellő gyorsasággal kapta el. Sok sikertelen próba után kezd a kép kitisztulni és alakot öltetni. Itt jön a meglepetés: a kimerevített kép jóval többet mutat, mint az általánosan ismert tovagyrúzó hullámmozgás a víz felszínén. Egyszer csak felvillan a felfröccsenő vízfelszín ívében az Eiffel torony formája! Innen kezdve sorozatban jutnak eszünkbe az építészeti szerkezettervezés csodálatra méltó példái Gauditól Calatraváig. Mind a természetes erővonalak és az épületszerkezetek azonosulását érezzük, s ettől szépek. Magyar embernek eszébe jut róla az erdélyi fatornyok alakja, s debreceni embernek most már a tégláskerti református templom tornya is, Csete György műve.

A természet alkotta formák gyakran mutatnak példát az építészek, szerkezettervezők számára. A környezetünk jelenségei közül azok talán a legérdekesebbek, amelyek nem a látható burkolatok légységével kápráztatnak el, hanem a belül feszülő, láthatatlan erők nagyszerű rendszeréről árulkodnak. A föld tömegvonzása és az anyagok felületi feszültsége tartja mozgásban és minden pillanatban egyensúlyban a jelenségeket. Erősen leegyszerűsítve talán így rögzíthető a vízcsepp becsapódásának tanulmányozása. Az építés ösztönös célja, hogy minél kevesebb anyaggal és erőfeszítéssel érje el eredményét. Eközben egyre jobban közelít a természetes erővonalak felé.

Végső soron az egyenes vasbeton gerenda igen célszerű szerkezet, szépnek mégsem mondható, inkább közönségesnek. A természet látható formái és láthatatlan erőáramlásai érintik meg legjobban az embert, talán még Dessauban vagy New Yorkban is. A könnyedség vagy az erőlködés kisugárzik az anyag belsejéből. Az egyenes gerendában egymás mellett dolgozik a húzott és a nyomott öv, ám a lehető legnagyobb erőlködésnek kitéve, mert a forma a legkevésbé sem igyekszik csökkenteni a nehézségeket. Egy vízszintes gerendákkal lefedett csarnokban kellemetlenebb a közérzetünk, mint egy boltozatos templomban, mert bennünk bujkál a bizalmatlanság a fejünk fölött erőlködő természetellenes forma iránt. Egy sátorról látjuk, hogy a kötelek, a cövekek feszítik ki. A boltozat föld felé hajló, ölelő formája is erőt, védelmet sugall. Ám a betonacélt nem látjuk, csak az ismeretlen mérnökök szaktudásában és a szabványok tökéletességében bízhatunk. Mindenki átélte már várlátogatáskor, hogy érezte a falak vastagságából sugárzó biztonságot, anélkül, hogy ismerte volna. Épített környezetünk, a

lélektelen anyagban dolgozó erők és feszültségek valószínűleg a látható formáktól függetlenül is hatással vannak ránk.

Gaudi alkotásainak elképesztő formagazdagsága elvonja figyelmünket szerkezettervező találékonyságáról. A Colònia Güell múzeumában és a Sagrada Família alagsori kiállításán is láthatók a mester modelljei, amelyek feje tetejére állítják a nagy vonalakban elképzelt szerkezetet.¹ A boltozatokat finom láncok helyettesítik, a föld tömegvonzásának engedelmessé parabolaivek egymásba kapcsolódó hálózatát rajzolva élénk. A láncokban tiszta húzóerő ébred, s az egészet a talpára állítva az erő iránya nem változik, csak az előjele: húzás helyett nyomás lesz. Ha az egyéb természetes terhelésektől – szél, hó – eltekintünk, akkor ez szilárd építőanyagainknak gyakorlatilag mindegy, lényeg, hogy alakja minél jobban megközelítse az erőjáték rajzolatát.

Az építészet története során a boltozatépítés fejlődése a körívtől egyre jobban közelített a parabolaív felé, s eközben a hozzá tartozó anyagvastagság csökkent. Elvileg papírvékony is lehetne az erőjáték alakjával, ám a szél-és hóterhelést, illetve az egymáshoz csatlakozó szerkezetek hatását nem hanyagolhatjuk el. A vékonyításnak határt szab a szerkezetben ébredő nyomófeszültség, s ez egyben az építés komoly kockázata is.

A szerkezetek vékonyítása csak úgy oldható meg, ha a nyomófeszültségből adódó fenyegető kihajlást elkerüljük. Erre legjobb megoldás, ha az erő előjelét megváltoztatjuk, nyomás helyett húzást alkalmazunk. Ennek egyik módja a Gaudi-féle fejreállítás, de sajnos nem élhetünk fejen állva. A másik a húzott felületek, hálók, sátor szerű szerkezetek alkalmazása. Frei Otto nagyszerű kísérletei lenyűgöző méreteket és formavilágot feszítenek fejünk fölé.² Ránézésre gyanítható, hogy ebben is lépten-nyomon felismerhető lenne a parabola, annak forgásfelületei, más ívek, például hiperbola mentén mozgatva a hiperbolikus paraboloid, illetve ezek folyamatos átmenetei, változásai. Ezek az átmenetek azonban összetettebb alaprajzoknál már nagyon hosszadalmas számításokat igényelnének, ezért a huszadik század is inkább a modellezés módszerét használta. Felismerhetők ezek a térhálók a csont szálak szerkezetében is, amelyek közismerten elképesztő teherbírásúak. Sajnos azonban ezek a látványos építmények csak nagy méretben célszerűek, felületei mozognak, hő-és vízszigetelésük körülményes, ezért csak kevés esetben használhatók. Felhívják azonban a figyelmet arra, hogy a természetes erőhatásoknak engedelmessé formák milyen szépek lehetnek.

Csete György, a magyar szerves építészeti gondolkodás egyik megalapítója az innsbrucki egyetem építész hallgatóival végzett kísérleteket hajlított szerkezetek létrehozására. A magyar „hajlék” szó elemzésével felismerte az összefüggést a nyelv és az építészet között: a magyar pásztorépítészet egyik jellegzetes lakóépítménye, a pásztoraknyhó hajlított faágakból készült, s ez a hajlítás adta a házikó nevét is. A hajlított szerkezetet aztán sokféle változatban használta, nem csak a kísérletek során, hanem megépült „hajlékaiban” is, elsősorban templomoknál. A Dulánszky Jenő statikussal együtt kidolgozott szerkezetek sajátossága, hogy a hosszú, vékony deszkákból szerkesztett tartóváz enyhe hajlítással olyan feszített állapotban állandósul, mint a felajzott íj. Épületeikben ez a feszes héj, a benne raktározott erővel egy határozott tartású, felemelt fejű, életet hordozó néppel azonosul.

Csete György műveiben jól felismerhetők a magyar Alföld paraszti építészetének formái. Kunkovác László fényképei rögzítették azokat a csodákat, amelyeket a tanulatlan emberek ösztönös módszereikkel, megfigyeléseikkel, tapasztalataikkal alkottak.³ Nem véletlenül tűnik fel a parabolikus forgásfelület ebben a körben. A szénaboglyát csak úgy lehet megrakni,

ahogy azt a természetes erőhatások megengedik. Ugyanezzel a formával épültek méretes tyúkólak, s a jól ismert búbos kemencék. Ez az a parabolikus forma, amely az anyagban ébredő belső erővonalaknak a leginkább megfelel. Szépsége már a húszas években megragadta Debrecen főépítészt, Borsos Józsefet is, akinek kedvelt kapuformája lett a boglyaív. Ez az az ösztönös boltozat-illetve kupolaépítés, amit a világ sok táján felismerhetünk. Ezt a tömör, vaskos építményt Csete Györgyék vékony hártává, szinte csak egy felületre egyszerűsítették találékony, hajlított szerkezetükkel. Egyesítették a két ellentétes próbálkozás eredményeit!

A térlefedés nehézségei nem csak az épített formák és a természetes erőjáték összehangolásában jelentkeznek. Nagyon fontos szempont a célszerűség megítélésénél az egyszerű kivitelezés is. Komoly erőfeszítést igényel az új módszerek kialakítása, ezért ritkán nyílik lehetősége az építésznek az új találmányok használatára. Ugyanakkor a természetes alakzatok fontos kifejező eszközei az alkotásnak. A gondolatközlés igénye gyakran erősebb, mint a szerkezetszerűségében is szerves kivitelezés lehetősége. Az egyenes vasbeton gerenda szépségét (ha lehet ilyenről beszélni) a kivitelezésben rejlő egyszerűsége és végtelenül egyszerű formája alkotja. Ez a hangulati hatása felülmúlhatja a merevségéből adódó kellemetlen érzést. S íme, már ennél az egyszerű esetenél is beleütközünk az építészet egyik sarkalatos kérdésébe: számos alkotóeleme közül melyik a legfontosabb? Van-e olyan lehetőség, amely képes szerves egységbe foglalni a természetes erőjáték, a formai megjelenés, a használat, a kivitelezés, a hangulati-gondolati közlés igényét? Egyáltalán, fontos-e ez? Gondolkozás nélkül rávágthatjuk: igen. Hiszen ismerünk olyan alkotásokat, amelyek többé-kevésbé megfelelnek minden igénynek. De különös módon maga a szerves építészet is kiemeli egy-egy elemet az összetevőkből, s ez elsősorban a hangulati gondolati közlés felértékelését jelenti, akár a természetes szerkezet mellőzésével is. E tekintetben nem különbözik a modern építészet módszerétől, hiszen az egyenesek és síkok rendszeréből építkező Bauhaus is egy hangulati, érzelmi hatás érdekében mond le a természetes viselkedésről.

Csete György munkásságában is változik a kérdésre adott válasz. A további elemzés talán rávilágít arra, hogy eredményei a művészet lényegének megértéséhez segítenek minket. Vizsgálatunk két értelmezési szintet emel ki. A szerkezet és a természeti formák viszonyát már említettük. Tanulságos ezen túl a szerkezet és az épület formai megjelenítése közötti viszony feltárása is, hiszen itt a tartalmi gondolatközlés érvényesülése is felszínre kerül.

Edward T. Hall már évtizedekkel ezelőtt felhívta a figyelmet arra a felismerésre, hogy a nyelv a kultúra alapja.⁴ Meghatározza az emberek gondolkozását, oda-vissza. A magyar nyelv szerkezete, gondolatmenete az egészből indul ki, s tart a részletek felé. Ezt a világnézetet tükrözi Csete György építésze is. Először a nagy egészet, a világképet, a kerek egységet ragadja meg. Ennek jelentőségét akkor mérhetjük fel, amikor a magyar nyelv mai torzulásait vizsgáljuk. Mondják, hogy az angolok nem járnak jól nyelvük világméretű használatával, mert szabályrendszere, kiejtése, hagyományosan gazdag kifejező eszköztára módosul, szegényedik az idegen használók körében, s ez visszahat az eredetire is. Magunk is tapasztalhatjuk, ha anyanyelvi angollal társalgunk, hogy ő is alkalmazkodik hozzánk, nem a saját hétköznapi nyelvét beszéli. A mai magyar népességre is ellenállhatatlanul hat a nyugati kultúra gondolkodásmódja, s ez bizony látványosan torzítja a másként felépített magyar nyelvrendszert is, legalábbis a hivatalos, vagy hivataloskodó használatban. A hétköznapi helyzetekben természetesen működik nyelvünknek az a kötelezettsége, hogy már a mondat megkezdésekor tudnunk kell a végét is, mert annak megfelelően kell a nyelvtani szabályokat alkalmazni. Az egészet látjuk már az elején, s aztán bontakozik ki a rendszer. Az utóbbi időben főleg a tv-ben fontoskodó hivatalnokok és politikusok modora igyekszik elkerülni ezt

az elme fárasztó munkát. Módosítják a rendszert, amely egyes nyelvészek szerint bizonyára természetes és szükségszerű folyamat, el kell fogadni. Ezáltal azonban átalakul a nyelvhasználók világlátása is, és ez már a nemzeti gondolkodásmódot is érinti. Az építészet kifejező eszköz, sajátos nyelv. Ezért fontosak Csete György „világképépületei”. Visszatalál a múltunkban létező, mai életünk peremén még rejtező műveltségre, hogy ne hagyja azt szétesni. Összefogja, körbefonja, egy kerek egészbe tömöríti. Határozottan szimmetrikus szerkezetei azonban nem a merev szabályosság élettelenységét tárják elénk, hanem az átfogó rendben dolgozó erőt és lendületet, az örök életet. Ezért fontosak ezek a jelképek építészetünkben, miként nyelvünkben a költészet.

Csete György térlefedő szerkezeteiben állandó feszültség dolgozik. Ahogy ő fogalmazza: a felajzott íj íve rögzül a hajlított favázban, állandóan pattanásig feszült, erővel teli, tetre kész állapotban. Ugyanakkor ez a sok belső erő a középpontos szimmetria miatt úgy támaszkodik egymásra, hogy egy adott formát alkotva kiegyenlítődik, megáll. A magyar nyelv Krisztus megfeszített testét sem korpusznak hívja, hanem feszületnek. Benne van a szóhasználatban ugyanez a kettős tartalom: a világméretű áldozatban megnyilvánuló feszültség állandósul, s megtartja az égboltozatot.

Csete György legújabb épülete Debrecen egyik külső városrészében, a Tégláskertben épült. Ez a református templom jó példa az építész eddigi munkásságának eszmeiségére. Napjaink híre, hogy a kulturális kormányzat első fontos épületét műemlékké nyilvánítással tisztelte meg. Ez bizony nem szokás élő művész esetében, ezért kiemelkedő ennek a megbecsülésnek a jelentősége. A Pécs melletti Orfű hegyeiben meghúzódó Forrásház, a barlangkutatók háza, olyan értéke a magyar művészettörténetnek, amelynél nehéz meghatározni, épület-e vagy szobor? Úgy egyesíti a vízcsepp csobbanásának, a forrás feltörésének formai megjelenését és fizikai erővonalait a honfoglalás-kori magyar díszítőművészet fonadékos életfa rajzolatával, hogy azok lényegi egységét alkotja meg. Az anyagi valóság és a hitbeli világkép azonosul ebben a műben, mint ahogy egész életművében. Ennek az épített szobornak fő célja, hogy ezt az alapvető gondolatot megjelenítse. Anyaga nem lehet agyag, hiszen ahhoz túl nagy. Ezért a nagy méretben ugyanolyan képlékenyen használható vasbetont használja. Nem okoz gondot ez a nehezen kivitelezhető, természetellenes anyaghasználat, mert az eredménye, az erős tartalmi hatás annyira uralkodó, hogy mellékessé teszi a szerkezeti kérdést.

Egy lépéssel tovább megy a beremendi templom. Későbbi munkája ez az építésznek, mégis itt kell megemlítenünk, mert a feltett kérdésre adott válaszok sorában némileg módosított példát láthatunk. A süveg alak, amely már kialakult a mester formatárában, itt a szerves építészekről szokatlan módon vasbeton héjból épült. Ennek oka nem a kivitelezés körében keresendő. Tudnunk kell, hogy Beremend hatalmas cementművéről ismert. Ezért építették templomát is cementből. A szerves építészet egyik alapvető szándéka, hogy az adott hely hagyományaiból, adottságaiból merítsen, így alkalmazkodjon környezetéhez. Különös itt a beton használata, de éppen ez a meghökkentő megoldás hangsúlyozza ki a tervező szándékát. A szokatlan anyaghasználat ellentmondásos hangulati-érzelmi hatása a gondolatközlést erősíti.

A halásztelki Szent Erzsébet templomával Csete és Dulánszky megalkotta a magyar kupolát. Az építésztörténet legmagasztosabb térformáját olyan szerkezettel hozták létre, amelyben a napraforgó tányérjának egymással ellentétesen csavarodó két spirálja jelenik meg. Ezzel kaptunk egy olyan bensőséges világot, amelynek - Hajnóczy Gyula térelméleti kutatásait idézve – csak vonzó tere van.⁵ Nincsenek kitüntetett helyei és irányai, csak egy pont a közepén, és egy tengely, amely fölfelé irányul. Csete György későbbi munkái között az ópusztaszeri nemzeti emlékpark épületegyüttese árulkodik ennek az egyetlen tengelynek a

felértékeléséről. A félgömb kupolaforma magasabbá, csúcsívessé válik, de a tartószerkezet térfonata lényegében azonos marad. Ezen a helyen, ahol a honfoglaló magyarságra emlékezünk, illő utalnunk a tarsolylemezek életfa-ábrázolására, amely soha meg nem szűnő, folyamatosan újraéledő fonatot alkot, pontosan úgy, ahogyan az emlékpark épületeinek vázszerkezete. Felismerhetjük ezt a szerkezetet egy egyszerű kosárnál is. S érdekes módon, már maga a népművészet is alkalmazza a formai utalások módszerét.

Mai, élő népművészetünk tanulságos eseményét élhettem át néhány napja. Egy kisváros lakodalmán élvezhettem honfitársaim mulatozását. A meglepetés az volt, hogy a kereskedelmi rádiók szellemiségén nevelkedett magyarok, idősebbek és fiatalok egyaránt, a hagyományos nemzeti muzsikára ropták a táncot. A hangszerelés ugyan elképesztően vegyes volt, de a nóták a jól megszokott régiéek. A tánc eleinte párosával indult, de már itt is összekapaszkodva, s nem a diszkók távolságtartó, egyéni mozgáskísérleteivel. Az egymást többé-kevésbé ismerő társaság párvai aztán rövid időn belül összekapaszkodtak, s egyre bővülő kört alkotva körtáncba fogtak. Ehhez aztán bárki csatlakozhatott, akár menet közben is. S a körtánc egyre bővült, egyre gyorsult, végül fergeteges forgássá fokozódott, amely végkimerülésig pörgött, a táncosokat valóságos révületbe sodorva. A forgás mindig ugyanarra, balra irányult. Ahogyan a csavar beforog a helyére, vagy a víz folyik le a csapból. Az egyre nagyobb kör és egyre nagyobb sebesség egyre nagyobb erővel taszítja kifelé a forgásból a táncosokat. Ezért szomszédjuk háta mögött a kettővel odébb állóval összekapaszkodnak. Így alakul ki egy eltéphetetlen fonat, amely magabiztosan öleli át ezt a keretet, s összetartja még a részegségtől vagy szédüléstől jóformán öntudatlanná váló tagjait is. A hódmezővásárhelyi fazekasok áttört kerámiája ugyanezt a fonatos szerkezetet utánozza csodálatos, zöld tányérjain és táljain. Ám nem teljesen öncélúan, hiszen a sok rés a tárolóedények szellőzését biztosítja. Ugyanakkor a bordák a domború felületek erővonalaiiban húzódnak. Ez az a szerves egység a használat, a forma, a tartalom és a természetes erőhatásoknak megfelelő tartószerkezet között, amelyről a vízcsepp esetében volt szó. Egyébként a fölfelé nyitás felerősödő kifejezése már korábbi Csete-épületeken is megnyilvánult: a szarvasi csárda lebegő, szétnyíló tetőformájában, vagy a füzéri ravatalozónál. Ez utóbbi az életmű talán kevésbé értékelt műve, pedig a testből eltávozó lélek megjelenítésének egyszerűségében is megrendítően szép példája.

A fölfelé nyitás folyamatának csúcán a legutóbb elkészült debreceni református templom áll. A „hajlék” formája, amelyet a két kéz összekulcsolódó ujjai alkotnak, itt végül szétnyílik, és az ég felé tárul. A befelé forduló ívek felegyenesednek, s az ellenkező irányba hajlanak. A korábbi domború ívek a homorú oldalra hajlanak át, s ezzel a végletekig fokozzák a fölfelé törekvés érzetét. Egyetlen vízcsepp képes ennek előidézésére! Egy porszemnyi emberi lélek is képes felemelkedni az égiig. A tūhegyes erdélyi fatorony a hagyományoknak megfelelően négy fiatornyot kapott: a négy evangélistát Jézus körül. A belsőbe lépve a Karácsony hangulata ragadja meg az embert. A látogató nem tudhatja, de a falakat átszövő hálózat itt már csak díszítés. A templomtér szerkezetének tartóívei az alaprajz nyolcszögének sarkain egyenesen törnek fölfelé, nem a korábban megszokott keresztirányú szövetben. Különös, hogy ebben a toronytemplomban már nem a szerkezet és forma összhangja uralja az érzelmi és tartalmi hatást. Felerősödik a gondolati képzettársítás jelentősége, s végül is uralkodóvá válik. Hiszen a korábbi találmány, a szerkezeti térháló is csak emlékkép marad, és besorolódik a formai utalások sorába. Az épület egésze a magyarságot évszázadokon át őrző Erdély fatornyait állítja elénk (ezen belül egy régebbi hagyományrétegben a Szentírás szereplőit); a töredezett torony a lebombázott Ispotályi templom sorsának állít emléket; a domb a templom hagyományos kiemelését, a temetők dombját, a koronázások dombját idézi; a belső térben az Úrasztalát egy ugyanolyan betlehemi csillag tartja, mint a torony díszé, ezzel hangsúlyozva a függőleges tengelyt; ezt erősítették volna a toronycsoport csúcsairól az égbe

lővellt lézersugarak; a toronycsúcsok a népmesék üveghegyei; a templomtér nagy csillagja, amely sok kis csillag fölött ragyog, maga a Karácsony; a pontos tájolás a világba való illeszkedést segíti; a belső falburkolat hálója pedig az építész korábbi munkáira utal, megint csak egy másik réteggént annak már elemzett tartalmával. Ez a gondolati sokszínűség, amelyet ez a nehézkes felsorolás csak érzékeltet, fontosabbá válik minden építészeti elvnl. Önálló életet él, mint egy szobor. Ráadásul ennek a szobornak a belsejébe is be lehet ülni. Tere a korábbi kupolák, vagy nyújtott, kupolaszerű terek kellemesen öblös tágasságával szemben homorúbb, szorítóbb hatású. Ez elbűjtat, körülölel minket, mint Mária köpönyege. Érzelmi, gondolati, hangulati erejével él, óv és táplál minket, akkor is, ha tudatos utalásait sokan nem is ismerik.

Elemzésünknek nem célja Csete György munkásságának részletes bemutatása. Amit azonban - a Forrásháztól a tégláskerti templomig – kiragadtunk belőle, az nagyon tanulságos ívet rajzol elénk. Ebben a folyamatos önvalomásban mindenhol érezhető az alkotó szellemisége. Éppen ezért egyedi, jellegzetes és megismételhetetlen. A tartózkodó, zárkózott személyiség műveiben teszi közzé gondolatait, azokban viszont igyekszik erőteljes hatásokat okozni. Határozott szándéka a környezetével és hagyományaival szerves egységben élő magyarság építészét megalkotni, amely éppen ezért népünk világgképét, életerős szellemiségét mutatja be. Elsődleges célja a tér és forma által gondolatok átadása, tehát alapvetően formai megközelítésű építész. A forma tartalma pályája elején még önmagában hat, majd rátalál a hozzá illő nagyszerű szerkezeti megoldásra. Legutóbbi munkájában pedig, a még hatásosabb gondolati tartalom érdekében, képes feladni még ezt a találmányt is. Ebből a szempontból visszatér korai módszereihez, de ez az áldozat felértékeli munkáinak tartalmi jelentőségét, eszmei hatását. Hangulata is módosul: kerekése szűrősebb, kitérősebb, kissé szorongóbb, feszültebb. Felerősítve mutatja be alkotója személyiségét, melyen átszűrődve közös sorskérdéseinkkel szembesülünk. (Szomorú, sorsszerű egybeesése a folyamatnak, hogy a szerkezettervező, Dulánszky Jenő, éppen az építkezés idején hunyt el.)

A korábbi boglyaíves formák, a bennük dolgozó feszültség ellenére rendkívül állékony hatást sugároznak, vonalvezetésük a föld felé irányuló, lefelé tapadó érzetet kelt. Ezzel szemben az ellentétes ívelődésű, homorúan szerkesztett formák (Eiffel torony, tégláskerti templom) szinte robbanásszerű energiával telítettek, a felszökkenő víz felületében állandóan változó erőviszonyoknak csak egy pillanatnyi állapotát mutatja. Ezért nagy hatásúak a hegyes toronysisakok. Amint azonban egy ilyen süveg lekerül a földre, oly közel kerül, hogy feszültsége átjár minket. Szinte parancsolja, hogy szegezzük tekintetünket az égre, szakadjunk el végre napjaink földhöz ragadt, anyagias, önző világától.

A tégláskerti templom erdélyi fatornyot mintáz. Ez az utalás ismét áttételes, kettős jelentésű. A huszadik század elején már egyszer felidézte a magyar szecesszió Erdély faszerkezetes építészét, elsősorban Kós Károly munkáiban. A szeretett mester idős korában Erdélybe, sztánai Varjúvárába vonult vissza. Ide zárandokoltak a kibontakozó szerves építészeti magyar fiataljai tanácsokért, baráti kézszorításért. Csete György tégláskerti temploma ezt a kézfogást hozza el Debrecenbe, folytonossá téve lélekben a magyar építészeti hagyományt.

Debrecen, 2006. június 5.

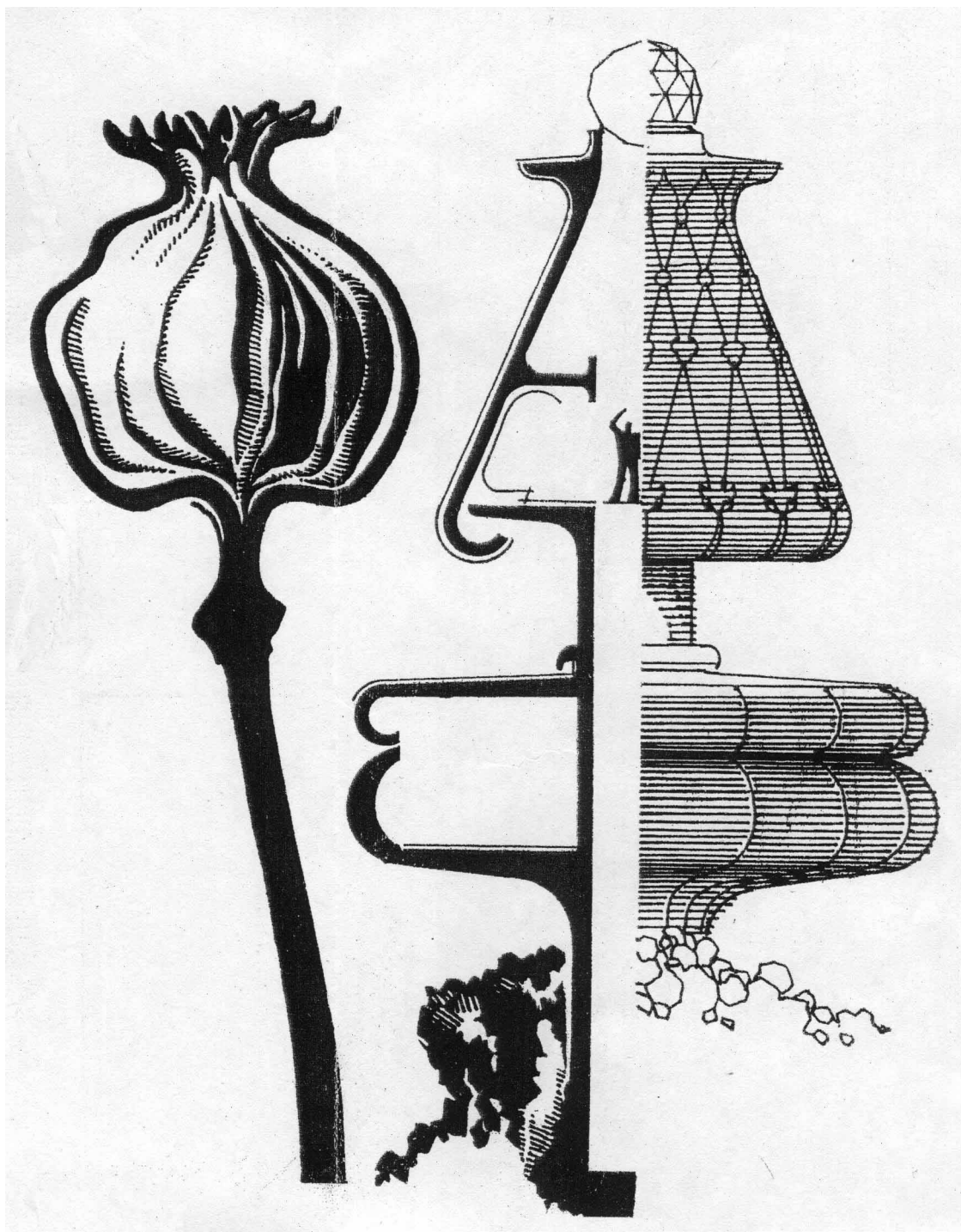
Rác Zoltán

Képek:

1. Orfű, forrásház - építész: Csete György (fénykép: Rácz Zoltán 1988)
2. Forrásház, Csete György rajza (Hajlék – A Pécs Csoport építészeinek kiállítása a Budapest Kiállítóteremben 1987., 9. o. ISBN 963 0186489)
3. Honfoglalás-kori tarsolylemez (László Gyula: Árpád népe. Helikon Kiadó, Budapest, 1988. 76. o., ISBN 963 207 863 2)
4. München, olimpiai stadion – szerkezettervező: Frei Otto (fénykép: Rácz Zoltán, 2001)
5. Vízcepp (fénykép: Rácz Zoltán, 2004)
6. Párizs, Eiffel-torony (Pogány Frigyes: Párizs. Corvina Kiadó, 1974. 156. o., ISBN 963 13 1604 1)
7. Halásztelek, Szent Erzsébet templom - építész: Csete György (Hajlék – A Pécs Csoport építészeinek kiállítása a Budapest Kiállítóteremben 1987., 6. o. ISBN 963 0186489)
8. Hódmezővásárhelyi tál – Magyar Zita alkotása (fénykép: Rácz Zoltán, 2005)
9. Kazah jurta (László Gyula: Árpád népe. Helikon Kiadó, Budapest, 1988. 40. o., ISBN 963 207 863 2)
10. Szénaboglya (fénykép: Rácz Zoltán, 2003)
11. Hajlék – Innsbruck (Hajlék – A Pécs Csoport építészeinek kiállítása a Budapest Kiállítóteremben 1987., 30. o. ISBN 963 0186489)
12. Füzér, ravatalozó - építész: Csete György (Hajlék – A Pécs Csoport építészeinek kiállítása a Budapest Kiállítóteremben 1987., 11. o. ISBN 963 0186489)
13. Debrecen-Tégláskert, református templom (fénykép: Rácz Zoltán, 2006)
14. Debrecen-Tégláskert, református templom, belső (fénykép: Rácz Zoltán, 2006)
15. Csete György (fénykép: Rácz Zoltán, 2006)

1. Orfű, forrásház

2. Forrásház, Csete György rajza

3. Honfoglalás-kori tarsolylemez

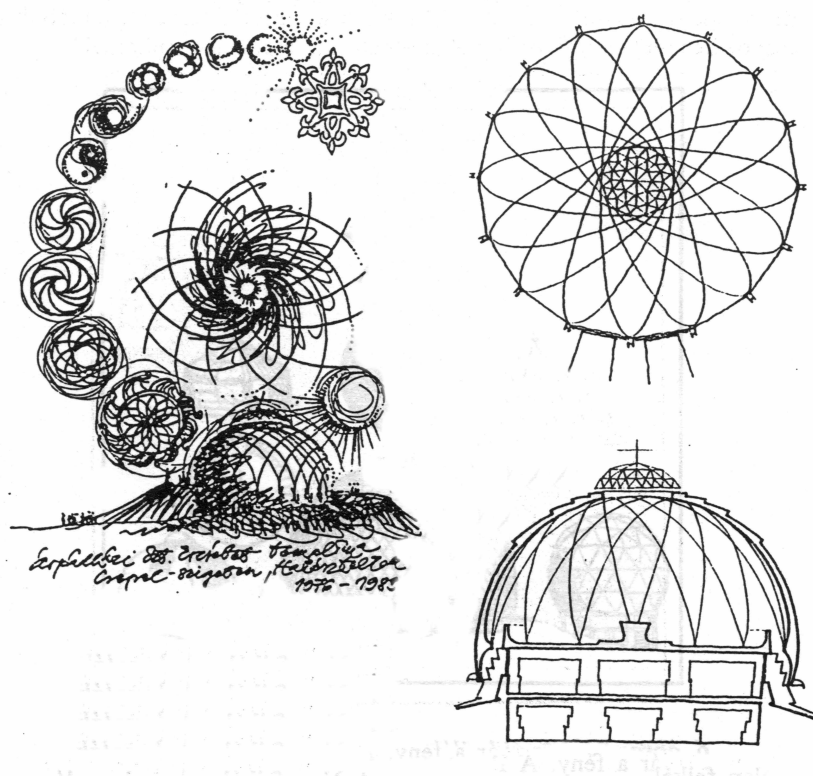
4. München olimpiai stadion

5. Vízsepp

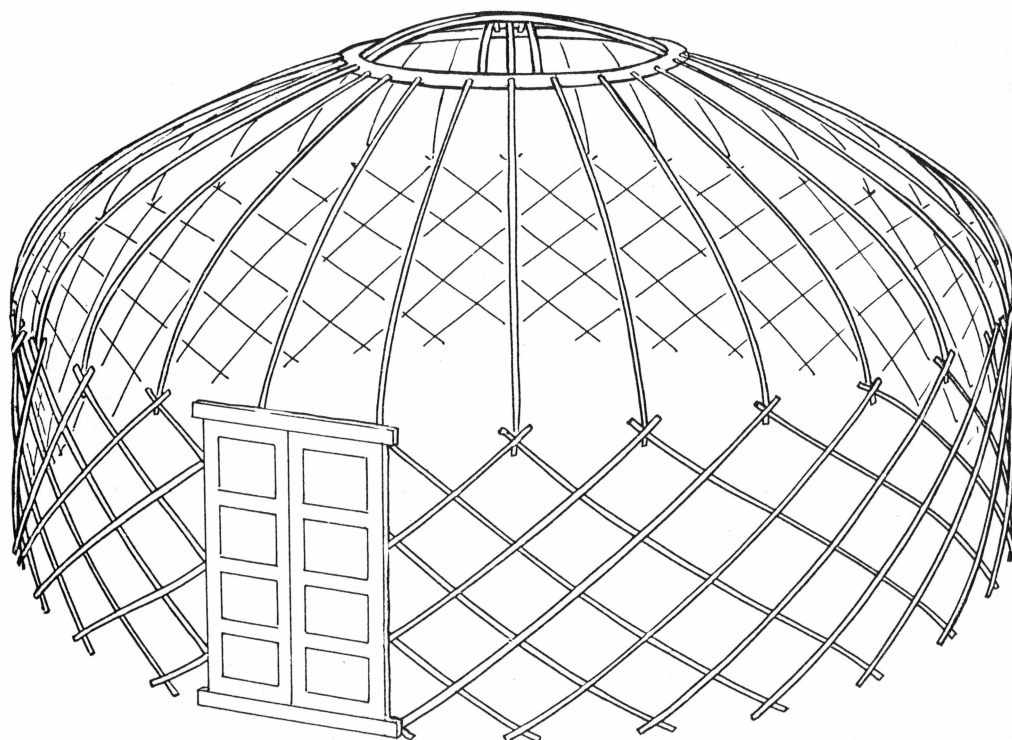
6. Párizs, Eiffel-torony

7. Halásztelek, Szent-Erzsébet templom

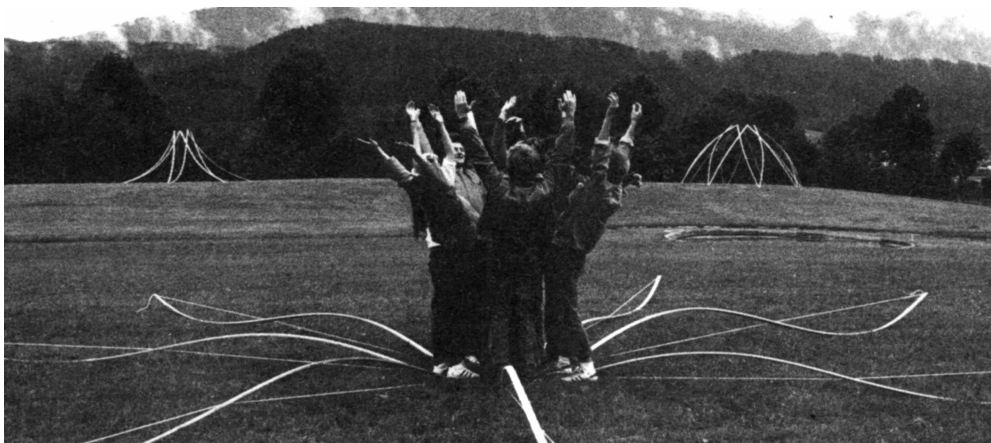
8. Hódmezővásárhelyi tál

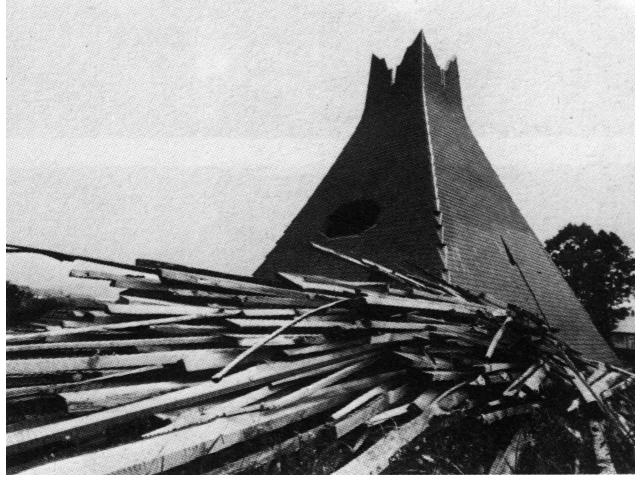
9. Kazah jurta

10. Szénaboglya

11. Hajlék, Innsbruck

12. Füzér, ravatalozó

13. Debrecen-Tégláskert, Református templom

14. Debrecen-Tégláskert, Református templom belső

15. Csete György

- ¹ Moravánszky Ákos: Antoni Gaudí. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. ISBN 963 05 1950 X
- ² Philip Drew: Forma és szerkezet Frei Otto alkotásaiban. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1979. ISBN 963 10 2679 5
- ³ Kunkovác László: Ősépítmények – népi építészetünk archaikus rétege. Kós Károly Alapítvány-Örökség Könyvműhely, 2000. ISBN 963 004765 9
- ⁴ Edward T. Hall: Rejtett dimenziók. Gondolat Könyvkiadó 1987. ISBN 963 281 752 4
- ⁵ Hajnóczy J. Gyula: Vallum és intervallum - Az építészeti tér analitikus elmélete. Akadémiai Kiadó, Budapest 1992.